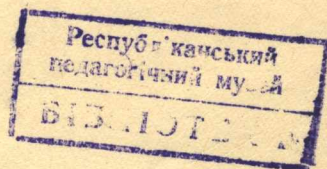

W

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

1917-1957

Противники народної освіти! Підвищуйте якість навчання дітей, боріться за політехнізацію школи! Виховуйте молоде покоління в дусі любові і відданості Радянській Батьківщині, справі комунізму!

(Із Закликів ЦК КПРС до 40-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції).

3 історії розвитку дошкільної педагогіки

Є. СУХЕНКО,

кандидат педагогічних наук

Дошкільне виховання в Радянській країні — невід'ємна частина системи народної освіти. Мета й завдання дошкільного виховання виходять з загальних завдань комуністичного виховання та навчання підростаючого покоління з урахуванням особливостей дошкільного віку. Дошкільна педагогіка є складовою частиною радянської педагогічної науки.

Основи оригінальної системи дошкільного виховання в Росії були закладені класиками російської педагогіки ще в другій половині XIX століття.

Видатний російський педагог К. Д. Ушинський був основоположником вітчизняної дошкільної педагогіки. Як і великі революційно-демократи, він в основу виховання поклав ідею народності, морального і трудового виховання, величезної ролі надавав рідній мові, розробив теорію гри, методику, навчання дітей дошкільного віку. Педагогічні погляди К. Д. Ушинського мали величезний вплив не тільки на його сучасників, але використовуються і радянською педагогікою.

Розвиваючи ідеї Ушинського, група прогресивних російських педагогів: А. С. Симонович, Е. М. Водозова, Є. І. Конрад, виступаючи з різкою критикою ідеалістичної німецької системи Фребеля, внесла в розвиток педагогіки значний вклад.

На початку XX століття теорію вітчизняної дошкільної педагогіки поглиблювала послідовни-

ця К. Д. Ушинського Є. Н. Тихеева.

Після революції 1905—1907 рр. в царській Росії поширюється дрібнобуржуазна теорія так званого «вільного виховання».

До Великої Жовтневої соціалістичної революції не існувало єдиної системи виховання, однак в усіх дитячих садках виховання було релігійним і своїм змістом відповідало завданням панівного класу. З перших днів свого існування Радянська влада почала проводити в життя програмні вимоги комуністичної партії щодо створення нової народної системи освіти, яка б здійснювала виховання покоління, здатного остаточно встановити комунізм. Н. К. Крупська була першим теоретиком радянської дошкільної педагогіки і ще задовго до Великого Жовтня пропагувала ідеї громадського дошкільного виховання. Спираючись на вчення класиків марксизму-ленізму, програму партії про завдання комуністичного виховання, враховуючи вік дітей-дошкільників, Надія Костянтинівна дає вказівки про новий зміст виховання в дитячих садках, яке б відповідало вимогам пролетаріату.

Період з 1919 по 1924 роки можна назвати періодом становлення радянської системи дошкільного виховання, періодом конкретизації завдань комуністичного виховання дітей дошкільного віку.

Велике значення мали з'їзди дошкільних працівників. Значення їх полягало в тому, що вони об'єднува-

ли дошкільних працівників, давали можливість обмінятися своїм досвідом. На з'їздах проходила боротьба з дрібнобуржуазними ворожими поглядами у вихованні дітей, пропагувались ідеї радянської дошкільної педагогіки.

На першому Всеросійському з'їзді дошкільних працівників в 1919 р., на якому були присутні і представники України, була зроблена спроба з боку керівних педагогічних організацій розкрити зміст та вимоги комуністичного виховання дітей. Робиться спроба обґрунтувати завдання класового виховання дітей дошкільного віку, відзначається потреба виховати не тільки людину взагалі, але й громадянина Радянської республіки.

У рішеннях з'їзду яскраво відбилася боротьба між старими, буржуазними поглядами та новими, революційними.

У 1920 р. на III з'їзді комсомолу В. І. Ленін чітко визначив завдання комуністичного виховання, вказав на основні методи його. Керуючись ленінськими вказівками, молоді вихователі боролися за нове виховання дітей в дитячому садку, і в цьому їм допомогло саме життя. Робота дошкільних установ починає будуватися на нових принципах: колективної праці, участі в навколишньому житті. Бурхливе життя захоплює дітей, вони відбивають його в іграх, малюнках.

Передові педагоги доводили, що колективізм, організованість, зв'язок з сучасністю не тільки не шкодять здоров'ю і нервам дітей, про що так галасували буржуазні педагоги, прихильники вільного виховання, а, навпаки, всебічно їх розвивають.

Кращі педагоги дитячих садків розуміли, що вони не можуть залишатись в стороні від революційної дійсності, а повинні організувати педагогічний процес, пов'язуючи його з сучасним суспільним життям.

Другий Всеросійський з'їзд по дошкільному вихованню в 1921 році робить спробу визначити основний зміст роботи дитячих садків, підкреслює необхідність створення системи виховання на основі загальномарк-

систської концепції. З'їзд критикує і розкриває класовий зміст буржуазних та дрібнобуржуазних систем (Фребеля, Монтесорі, вільного виховання), накреслює перелік роботи під кутом зору здійснення класових завдань пролетаріату.

XIII з'їзд партії, що відбувся в 1924 р., накреслив ряд заходів по культурній революції в країні, по перебудові сімейного побуту. Гасло «Через дитячий садок до нового побуту» було підхоплено громадськими організаціями по роботі з жінками.

Завдання XIII з'їзду партії виконує III з'їзд по дошкільному вихованню, скликаний у 1924 р. в РРФСР. Цей з'їзд фактично був всесоюзним, на ньому були присутні представники від усіх братніх республік. Від України активно виступала велика група дошкільних працівників, висуваючи свої пропозиції.

На цьому з'їзді, крім організаційних питань про тип дошкільної установи, про дошкільні установи на селі, вирішувалися питання про зміст роботи дитячого садка, про створення радянської системи комуністичного виховання дітей, про зв'язок дитячого садка з сучасністю. Вперше ставиться питання про створення програм для дошкільних установ. До цього з'їзду протягом двох років ішла підготовча робота: вивчалася в цілому робота дитячих садків, проведення ними революційних свят, зв'язок з сучасністю тощо.

Центральною на з'їзді була доповідь Н. К. Крупської про роль дошкільних установ на селі.

Визначення загальних принципів роботи допомагало працівникам конкретизувати завдання комуністичного виховання. Дитячі садки почали працювати на основі чітко продуманого режиму дня: в них передбачалось проведення різноманітних занять, певне місце відводилось дитячим іграм. Змістом роботи дитячих садків було фізичне виховання, ознайомлення дітей з природою, розповідання дітям, музичне виховання, малювання, лічба.

Період з 1924 по 1931 рік був періодом шукань методичних прийо-

мів, поглибленням змісту виховної роботи.

Після III та IV дошкільних з'їздів розгортається методична допомога дитячим садкам. Починають відкриватися методичні кабінети.

Видається ряд методичних листів. За період з 1928—1930 роки їх було 15; деякі з них присвячувались організаційним питанням, інші висвітлювали питання виховної роботи дитячого садка: гігієна виховання, робота з природознавства, місце і роль будівельного матеріалу, живе слово і книга, гра та праця, планування та облік роботи.

Широко розгортається підготовка дошкільних кадрів з вищою освітою. В 1931 р. було 4 дошкільних факультети при інститутах Києва, Полтави, Одеси, Харкова. У 1926 р. в Харкові організовано Науково-дослідний інститут педагогіки з дошкільним відділом. З 1930 р. починає працювати дошкільна секція при Київській філії Науково-дослідного інституту педагогіки. З 1929 р. регулярно виходить журнал в РРФСР «Дошкольное воспитание», з 1931 р. на Україні — «За комуністичне виховання дошкільника».

Однак створення радянської дошкільної педагогіки не йшло прямими шляхами. Всі лівацькі помилки загальної педагогіки: теорія відмирання школи, проектний метод, надмірне захоплення виробничою працею, мов в кривому дзеркалі, відбивались на дошкільній педагогіці.

Особливо великої шкоди накоїла педологія з її законом фаталістичної обумовленості долі дітей.

Ще на третьому з'їзді виступали педологи з пропагандою соціогенетичної теорії, якою вони обґрунтовували розвиток дитини. Не визнаючи зовсім вікових особливостей в розвитку дитини, відкидаючи гру з раннього дитинства, педологи вважали основним видом діяльності дитини працю, за допомогою якої вона нібито пристосовується до життя. Знижуючи роль виховання, основним чинником розвитку дитини вони вважали широке соціальне оточення.

Критикуючи буржуазні теорії вільного виховання, представники лівацьких «теорій» відкидали і те

позитивне, що було надбанням прогресивної дореволюційної вітчизняної педагогіки. Забута була педагогічна спадщина Ушинського, Водовозової, Тихеевої, з дошкільних установ було викинуто казку, ляльку. Таке становище сталося внаслідок того, що не вивчали конкретно дитину дошкільного віку з її характерними особливостями, а орієнтувались на якусь абстрактну «середню» дитину.

Важко було працювати вихователям, оскільки ще до того часу не було конкретно визначено обсягу навчально-виховної роботи дитячих садків, не було програми.

Першою дослідною роботою відділу дошкільної педагогіки Харківського науково-дослідного інституту педагогіки в 1926 р. було створення ними проекту програми роботи, яку вони назвали «Порадником по дошкільному вихованню». В цей час на Україні психологія підмінювалася рефлексологією, яка вивчала лише реакції людини. Вся поведінка дитини зводилась до суми певних реакцій на роздратування зовнішнього соціального оточення. Виховання зводилось до набування дитиною лише певної суми навичок: життєво необхідних, соціальних та спеціальних.

Основним методом виховання цих навичок обирали «ланцюгову методику» проф. Соколянського, яку він застосовував для формування культурно-гігієнічних навичок у дітей з фізичними дефектами. Все життя дитини було розбите на певні обумовлені моменти. Наслідком застосування цієї методики зовсім занедбано було розвиток свідомої творчої діяльності дитини, її всебічний розвиток. Але значного поширення в педагогіці цей напрям не мав.

У 1929 році «Порадник» і всі матеріали до нього були скасовані.

Н. К. Крупська пильно стежила за розвитком дошкільної педагогіки, різко засуджувала перевантаження дітей непомірною працею, захищала народну казку, вказувала на необхідність дати дитині ляльку, веселу іграшку.

Період 1931—1941 рр. характеризується дальшою боротьбою і оста-

точною ліквідацією різних буржуазних помилок в теорії дошкільної педагогіки, конкретизацією змісту та методів роботи, зміцненням марксистсько-ленінської теоретичної думки.

Постанови ЦК ВКП(б) від 5.IX 1931 р. та 25.VIII 1932 р. про початкову і середню школу були і програмою боротьби за якість виховної роботи дитячих садків. Однією з передумов піднесення якості роботи їх було створення в 1932 р. програм.

Ці програми були створені ще під впливом лженауки педології — мали ряд лівацьких помилок, особливо українські, які були надзвичайно перевантажені пізнавальним матеріалом без урахування особливостей дітей дошкільного віку. Однак цінним в програмах було те, що в них вперше визначались завдання та обсяг роботи дітей в кожній віковій групі, чітко вказувалося, що дитячий садок здійснює завдання комуністичного виховання. Постанова ЦК ВКП(б) від 23.IX 1934 р. «Про перевантаження школярів та піонерів громадсько-політичними завданнями» мала безпосереднє значення і для дошкільних установ.

В 1934 р. було скасовано програми 1932 року і в 1935 р. вперше було прийнято проект програми, єдиний для всіх дитячих садків.

В цьому документі вже в певній мірі враховуються особливості дитини дошкільного віку, більше уваги приділяється всебічному розвитку, зменшується обсяг знань та навичок, які повинні були засвоїти діти. Знято було політехнічне навчання, не реальне в дошкільних установах. Замість політехнічного навчання були внесені трудові заняття — робота дітей з матеріалами, які тісно поєднуються з образотворчою діяльністю дітей. Розділ «Ідейно-політичне виховання» замінено розділом «Громадське виховання». Відповідно до цього розвантажили цей розділ від складного та абстрактного матеріалу. Пояснювальна записка орієнтує вихователя на максимальне розгортання гри та творчої діяльності дітей. Безперечно, програ-

ми 1935 р. були значним кроком вперед, вони внесли ряд правильних настанов, які надалі були уточнені та розвинуті.

Проте треба зазначити, що і ці програми не були вільні від помилок. Основним недоліком їх була недооцінка ролі вихователя. Особливо позначалось зниження ролі вихователя в програмі з розвитку мови дитини. В ній було сказано, що дитина повинна сама практично оволодівати мовою.

В програмах відбивались шкідливі настанови комплексності. Всю виховну роботу рекомендовано було планувати за темами, а це затримувало розвиток дітей, створювало надзвичайну штучність в роботі.

Постанова ЦК від 4.VII 1936 р. «Про педологічні викривлення в системі наркомосів» поновила в правах педагогіку як науку і педагога як особу, що керує процесом виховання.

Перед вихователями дитячих садків було поставлено завдання керувати розвитком дітей залежно від завдань комуністичного виховання.

27.XII 1936 року НКО УРСР скликав нараду дошкільних працівників України. На нараді була заслухана доповідь народного комісара освіти про піднесення роботи в дитячих садках. В ній і в численних роботах практичних і наукових працівників була критично обміркована програма дитячого садка видання 1935 року. Обговорювалось питання про організацію педагогічного процесу, про необхідність ліквідувати рештки комплексності, про планування виховної роботи. Висловлювались побажання, щоб програма давала методику роботи, тому назва мусить бути замінена на «Програмно-методичні вказівки».

Протягом майже двох років тривала наполеглива робота по вивченню кращого досвіду роботи дитячих садків, узагальненню його і на цій основі створення нових програм. Цей новий документ опрацьовувався спільними зусиллями дошкільних працівників теоретиків і практиків всього Радянського Союзу.

В 1938 році за дорученням РНК під безпосереднім керівництвом Н. К. Крупської на основі критичного аналізу попередніх програм та урахування кращого досвіду роботи створюється державний документ, обов'язковий для всіх дитячих садків, а саме «Руководство для вихователя детского сада». На Україні його ввели з 1939 р. з деякими локальними змінами та під назвою «Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка».

В програмно-методичних вказівках були визначені завдання, зміст та методи роботи з урахуванням вікових особливостей дітей.

Безперечно, вихід нового посібника був значним кроком вперед. В ньому вихователь є центральною фігурою в педагогічному процесі; поновлена була в правах гра й творча діяльність дитини. В центрі уваги ставилось виховання дитини. Вся виховна робота розглядається як єдиний педагогічний процес.

Розкриття лженауки педології відіграло величезну роль в дальшому розвитку педагогічної науки, зокрема дошкільної педагогіки. Воно розчистило шлях для більш поглибленої теоретичної думки та практики виховання дітей дошкільного віку і мало вплив на радянську психологію, яка почала розробляти справді наукове, діалектико-матеріалістичне вчення про розвиток психіки у дітей. Психологія в досить короткий час на основі вивчення конкретних вікових особливостей дітей дошкільного віку встановила чітку періодизацію дитинства, поклавши в її основу зміну форм діяльності дитини в зв'язку із зміною її взаємин із зовнішнім світом, зміною форм навчання і виховання дитини в залежності від віку. Так, чітко було встановлено, що в дошкільному віці основною провідною діяльністю є гра, керована вихователем, висвітлювались мотиви ігрової діяльності, зв'язаної не з виявленням внутрішніх закладених творчих сил, а з перетворенням навколишніх життєвих вражень; доведено було, що правильно керована гра відіграє велику роль у вихованні суспільної поведінки ді-

тей та у формуванні дитячого колективу. Визначена була специфіка праці та навчання в дошкільному віці. Велика кількість досліджень була присвячена питанням психології, мови, мислення, пам'яті, сприймання, волі. Виявивши цілий ряд особливостей досліджуваних процесів, умов їх розвитку, психологія сприяла побудові правильної методики виховної роботи в дитячому садку.

В журналах виступають педагоги з різних питань комуністичного виховання дітей. Наукові працівники дошкільного відділу Інституту педагогіки поглиблено працюють над розробкою головних проблем виховання. Харківський методичний кабінет випускає першу монографію 8-го дитячого садка.

Успішне соціалістичне будівництво викликало великий потяг до творчої діяльності всіх радянських людей, в тому числі і вихователів дитячих садків, які часто ставали новаторами своєї справи. Особливе значення мало вивчення теорії марксизму-ленінізму та уміння застосувати її на практиці. Передові вихователі почали більше виступати в пресі по теоретичних питаннях. Виникає нова форма узагальнення досвіду — науково-практичні конференції дошкільних працівників.

На Україні відбулись наради дошкільних працівників-відмінників з питань підвищення якості дошкільної роботи, естетичного, фізичного, морального виховання.

За п'ять років після постанови ЦК ВКП(б) про педологічні викривлення в системі наркомосів, стан дошкільного виховання значно поліпшився. Кращі дитячі садки стали справжніми лабораторіями виховання нової людини, всебічного її розвитку.

В 1941 р. мирне соціалістичне будівництво радянського народу було перервано віроломним нападом гітлерівської Німеччини. Комуністична партія і Радянський уряд виявили велике піклування про дітей, евакуйованих в тил.

Навколишнє життя було сповнено прикладами героїзму радянських людей на фронтах та в тилу і давало невичерпний матеріал для

виховання у дітей любові до Батьківщини, до її людей, до Радянської Армії, для виховання радянського патріотизму. Бажання створити радісне життя, пом'якшити гіркоту втрати батьків примушує практичних працівників особливо розгорнути роботу по організації дозвілля дітей. Утворюються самодіяльні лялькові, тіньові театри, провадяться цікаві дитячі свята, розваги.

Під час Великої Вітчизняної війни за рішенням уряду в РРФСР створюється АПН з відділом дошкільної педагогіки, поновлює на Україні свою роботу інститут педагогіки. Винятково важливе значення для розвитку теорії дошкільної педагогіки у післявоєнні роки мали постанови ЦК ВКП(б) з ідеологічних питань. Ці постанови з особливою силою наголосили на потребі дальшого розвитку радянської науки, на потребі ще гострішої боротьби з ворожою ідеологією. Ці постанови скерували також радянську педагогіку, зокрема дошкільну, на глибше вивчення нашої вітчизняної педагогічної спадщини. Уважне дослідження педагогічної спадщини Чернишевського, Добролюбова, Писарева, Ушинського та його послідовників — Водовозової та Тихеевої збагатило методику дошкільної педагогіки, показало, що наші вчені вказували на необхідність використання навчання в розвитку мови дитини, в образотворчій діяльності дітей, у вихованні різних навичок поведінки. В 1945 р. Міністерство освіти РРФСР та в 1947 р. Міністерство освіти УРСР вдруге перевидали програму для вихователя дитячого садка. У новому виданні було враховано кращі досягнення педагогів-практиків та дані наукових робіт в галузі фізичного виховання, рідної мови, ознайомлення з навколишнім життям. Особливо підкреслюється провідна роль вихователя. Перед педагогом ставиться завдання допомогти дитині оволодіти програмним матеріалом і забезпечити якість його засвоєння. Вивчення особливостей розвитку дітей дошкільного віку допомогло розподілити весь прог-

рамний матеріал на три групи, що сприяло конкретизації матеріалу і доведенню його до дітей певного віку.

В програму було внесено новий розділ — рідна мова, і якщо в попередньому документі основну увагу в розвитку мови дитини звертали на художньо-літературний матеріал та на виразність мови, то в цьому документі ставились завдання збагачення словника, розвитку зв'язної мови. Крім того, вперше було введено новий розділ ознайомлення з навколишнім життям.

Після Великої Вітчизняної війни значно міцніє теоретична думка: наукові працівники захищають дисертації з різних питань теорії дошкільного виховання. Зростає теоретична підготовленість дошкільних працівників-практиків.

Великий вплив на розвиток дошкільної педагогіки мало вчення І. П. Павлова про вищу нервову діяльність.

В УРСР 1948 р. проходять перші наукові практичні конференції дошкільних працівників: в Харкові, Києві, Сталіно, на яких узагальнюють передовий досвід організації виховної роботи в дошкільних закладах республіки.

На науковій конференції, скликаній АПН у 1948 р., серед різних питань було поставлене питання про навчання дітей на заняттях.

В результаті уточнення форм і методів дошкільного виховання виникає потреба внести зміни та уточнення в програмно-методичні вказівки. До цієї роботи залучають бригади практичних працівників та науковців. В 1954 р. в РРФСР та в 1955 р. на Україні виходить третє видання «Програмно-методичних вказівок для вихователя дитячого садка». Воно доповнене і вдосконалене на основі досягнень науки та вивчення передового досвіду практичної роботи. В ньому чітко визначились завдання всебічного розвитку дітей в процесі фізичного, морального, розумового і естетичного виховання.

В програмах визначено зміст виховання з урахуванням конкретних особливостей дошкільного ві-

ку, визначено головні засоби виховання: гра, праця, навчання.

В програмно-методичних вказівках широко висвітлюється трудове виховання. Праця стає могутнім засобом всебічного розвитку дітей, вихованням у дітей дбайливого ставлення до речей, іграшок, поваги до людей праці.

В програму внесено розділ, присвячений організації життя і вихованню поведінки дитини. Зміст цього розділу спрямовує педагогів на уважне ставлення до виховання комуністичних рис особи: дисциплінованості, організованості, колективізму. В програмах розділи з рідної мови та ознайомлення з навколишнім життям поєднані, при цьому враховано, що провідною умовою розвитку психіки дитини є навчання та виховання. Поєднання мови і ознайомлення з навколишнім життям забезпечує зв'язок мови і мислення дитини.

У програмі чітко визначені обсяг знань і навичок, що даються дітям шляхом навчання на заняттях. Особливо виразно підкреслюється керівна роль вихователя в усьому педагогічному процесі дитячого садка.

Для полегшення реалізації нових настанов програмно-методичних вка-

зівок дошкільним відділом Інституту педагогіки УРСР було видано 3 книжки на допомогу вихователям молодшої, середньої та старшої груп.

Вихователі передових дитячих садків включаються в поглиблену роботу над опрацюванням окремих питань, свій досвід, під керівництвом дошкільних кабінетів інститутів удосконалення кваліфікації вчителів, узагальнюють і передають іншим.

Успіхам в дошкільному вихованні на Україні великою мірою сприяли братня допомога дошкільних працівників РРФСР.

Роблячи короткий огляд розвитку дошкільної педагогіки за 40 років, слід відзначити, що вона створювалась і розвивалась на наукових засадах вчення Маркса — Енгельса — Леніна про комуністичне виховання, в боротьбі проти буржуазних теорій, використовуючи найкраще, найпрогресивніше з досвіду минулого.

Передова радянська дошкільна педагогіка створювалась в співдружності наукових робітників та практиків по дошкільному вихованню. Виросли і зміцніли радянські дошкільні установи, в яких виховуються найщасливіші діти — майбутні творці комуністичного суспільства.

Хай живе Союз Радянських Соціалістичних Республік—твердиня дружби народів нашої країни, незламний оплот миру в усьому світі!

(Із Закликів ЦК КПРС до 40-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції).